

van zijn smartbetuiging over het feit, dat wij zo sterken nadruk leggen op den afstand, welke er ligt tusschen zijn standpunt en het onze.

Hij gelieve het van ons aan te nemen, dat onze smart niet minder groot is.

Alleen — zij betreft niet het meten, maar het bestaan van dien afstand.

Het geldt hier een werkelijkheid, waarvoor wij het oog niet mogen sluiten.

Wij staan voor een: non possumus, wij kunnen krachtens ons beginsel niet anders.

Als wij dan in het kort van repliek dienen, kan er wellicht een klein misverstand uit de wereld worden geholpen.

Dat wij spreken van „modernist” en „modernistisch” in plaats van „een moderne” en „modern” waar het de wereldbeschouwing en theologie aangaat, welke Dr Hooykaas aanhangt, voel ik niet als een „steek”.

In een vroegeren jaargang (welken weet ik niet precies, in mijn vakantie-verblijf heb ik de vorige jaargangen niet bij de hand) heb ik uitvoerig reken-schap gegeven over deze terminologie.

Ik ben n.l. van meening, dat door het kiezen van den naam „modern” andersgeloovenden als wij in een verkeerd daglicht worden geplaatst.

„Modern” toch staat in tegenstelling met „antiek”.

En nu komen wij er heel begrijpelijk tegen op, dat onze belijdenis en beschouwing geantikeerd zou zijn.

Wel is dat door theologen als Dr H. Oort ook met evenzoveel woorden uitgesproken.

Doch wij kunnen daarin niet berusten.

Het Calvinisme is volgens mij nog even vitaal in de 20ste als het dat was in de 16de en 17de eeuw.

Het voelt zich in den tegenwoordigen tijd thuis. Het heeft een levenshoudschap ook voor den mensch van vandaag en den mensch der toekomst.

In dat opzicht is het minstens even zoo modern als het Vrijzinnig Protestantisme.

Evenmin als wij den Roomschen kunnen toestaan, dat zij zich kortweg „katholieken” noemen, kunnen wij er vrede mee hebben, dat zij, die Dr Hooykaas het liefst als Vrijzinnig-Protestanten aanduidt, den naam van „modern” voor zich alleen opeischen.

Als het er op aankomt, achten wij onszelf de ware modernen, evenals wij ook de pretentie voeren, de ware katholieken te zijn.

Wij meenden de geestelijke nazaten van Scholten en Opzoomer geen onrecht te doen, wanneer wij hen betitelden met een woord, die het door hen zelf gekozen wel het dichtst nadert.

Roessingh bepaalt ergens dit als een der kenmerken van het modernisme, dat het zich materieel aanpast bij nieuwe geestesrichtingen, welke telkens weer opkomen.

De geschiedenis van het modernisme drukt op deze opvatting m.i. het zegel.

Het modernisme ziet in die nieuwere religieuze stroomingen evoluties van den éénen godsdienst. Het aanvaardt ze, omdat ze modern zijn.

Wie nu iets aanneemt, omdat het modern is, kan dunkt mij geen juist benaming voor zichzelf uitdenken dan „modernist”.

Even verwonderde ik er me over, dat volgens Dr Hooykaas het „isme” konfijt.

Men geeft gewoonlijk wel af op het „isme”.

Maar spreekt men daarin elkander niet gedachteloos na?

Ieder maakt van „ismen” een druk gebruik.

Dr Hooykaas heeft tegen Modernisme, Humanisme, Vrijzinnig Protestantisme niet het minste bezwaar.

Ik niet tegen Calvinisme, Theïsme en andere.

Behoorde dat isme-argument niet zoo zachtjes aan te worden opgeborgen?

Als ik er Dr Hooykaas een plezier mee kan doen, wil ik hem gaarne „Vrijzinnig Protestant” noemen. Juist omdat dit woord een minder praegnant inhoud heeft, luisteren wij vanzelf al niet naar dien naam. Vindt Dr Hooykaas dien echter mooi, ziet hij daarin de korrekte uitdrukking van zijn gevoel, dan respecteren we hem daarin volgaarne.

Slechts verkeerden we in de moeilijkheid, dat niet alle geestverwanten op den term „Vrijzinnig Protestant” zoo gecharmeerd zijn als hij. Hij weet dat nog veel beter dan ik. Wat is er h.v. niet te doen geweest over „Vrijzinnig Christelijk”? Hoevelen zijn er nog altijd niet gehecht aan „Modern”. Dezer dagen vergaderde de vereniging van „Moderne Theologen”. Als allen het met Dr Hooykaas eens waren, zou het voor ons bijzonder gemakkelijk zijn. Indien wij echter permanent spraken van „Vrijzinnig Protestant”, zou men wellicht weer van andere zijde daartegen bezwaren inbrengen.

Een tweede aantekening heeft betrekking op de aanduiding „pantheïstisch”, welke ik op Dr Hooykaas’ geloofsbelijdenis toepaste. Laat ik erin mogen herinneren, dat ik voor Gereformeerden schreef. Daarom ga vooral de vraag: wat verstaat Gereformeerden onder pantheïsme? Zij onderscheiden tusschen theïsme, pantheïsme en deïsme. Het is tot gemeengoed onder hen geworden, dat het deïsme zoo goed als uitsluitend huldigt de transcendentie Gods; het pantheïsme de immanentie

Gods, terwijl het theïsme even krachtig de transcendentie als de immanentie leert. En nu is er bij Dr Hooykaas nergens een spoor van te vinden, dat hij werkelijk ernst maakt met de transcendentie Gods. Ook in bovenstaande apologie spreekt hij alleen van „verheven immanentie”. Zoo kan hij moeilijk anders dan bij de pantheïsten worden ingedeeld. Hij voert te zijner verdediging aan: „Ieder blad van mijn boekje getuigt, dat ik er ver van ben te gelooven, dat God en de Schepping identiek zijn”. Ik heb dit ook reeds in mijn artikelen doen uitkomen. Maar de apil, waarom alles zich beweegt is dit: als Dr Hooykaas zegt „God” en „Schepping”, bedoelt hij daarmee dan hetzelfde als wij? Dit nu moet op z’n minst betwijfeld. Over het verschil in „Godsbegrip” handelde ik vroeger reeds. Maar ook zijn „scheppingsbegrip” is het onze niet. Blijkbaar vereenzelvigd hij schepping te veel met „natuur-gebeuren”. Hoewel hij er geen bezwaar tegen heeft, dat men voor God de blinde namen „Natuur” of „Leven” in de plaats schrijft (Tien Hoofdpunten bl. 32), zoo denk ik er geen oogenblik aan hem tot de naturalistische pantheïsten te rekenen. Maar de naturalistische pantheïsten zijn de eenigen niet. Als ik mij niet vergis is het pantheïsme van Dr Hooykaas aan het axiologische van de Neo-Kantiaansche filosofie georiënteerd. Heel duidelijk heeft hij zich daaromtrent niet verklaard. Wij honden niet van de methode om iemand vragen voor de leggen. Dr Hooykaas beschouwe dan ook de volgende vragen alleen als rede-figuren. Geloof Dr Hooykaas, dat God bestond vóór er een chaos en een kosmos was? Geloof hij, dat God deze wereld niet om eenigerlei reden noodig had, dat Hij die niet het aanzijn behoefde te geven? Geloof hij, dat God de wereld door Zijn machtwoord alleen tot het bestaan riep? Geloof hij, dat God oneindig hoog boven de wereld en haar geestelijke waarden uitgaat, dat Hij er niet is om de wereld en die waarden, maar enkel en uitsluitend om Zich-zelf? Indien hij dit alles bevestigen kon, zou hij nog niet Gereformeerd behoeven te zijn, maar hij zou toch geen pantheïst, maar een theïst wezen. Niet hij, die het onderschrijft, gelijk ook wij van harte doen „want in Hem leven wij en bewegen wij ons en zijn wij” is een pantheïst, maar wel hij, die eenzijdig deze waarheid voorstaat. De laatste moge zich dan liever pantheïst heeten, het pantheïsme en het pantheïsme zijn toch in den wortel één.

Indien het niet zoo reklame-achtig stond, zou ik Dr Hooykaas voor zijn opmerking over het Humanisme naar enkele geschriften en artikelen van mijn hand verwijzen. Meer dan eens reeds heb ik gepoogd het wezen van het Humanisme bloot te leggen. Ik had daarvoor echter wat meer ruimte noodig dan mij nu, in een vakantie-nummer, ten dienste staat. Dr Hooykaas geeft aan Humanisme een enger beteekenis dan men gewoonlijk doet. En zelfs in die beteekenis moet het door ons worden afgewezen. Onze hooggeschatte opponent schouwt de zielsbeleving van den mensch onder den gezichtshoek der openbaring Gods. God openbaart zich daarin. Ter verduidelijking stel ik weer twee vragen. Openbaart God Zich in alle zielsbelevingen? Zoo ja, hoe hopeloos tegenstrijdig wordt dan die openbaring. Voor het optimisme, dat men die belevingen ook maar eenigermate tot harmonie kan brengen, ontleent de ervaring elken grond. Zoo neen, alzoo: openbaart God Zich in sommige „zielsontwaringen” en niet in alle, waar is dan uw criterium, waar is de norm, die in staat stelt te schiften tusschen ware en valsche openbaring? Hierop blijft Dr Hooykaas, als we goed lezen, het antwoord schuldig. Het Humanisme in zijn edelsten vorm ontleent dan ook altijd zijn norm aan den mensch. De mensch is zichzelf tot norm. De cirkelredeneering, welke door hen gevolgd wordt, die hierbij nog van openbaring spreken, kan deze konklusie niet krachteloos maken. En als de mensch zelf tot norm wordt gemaakt, is dit dan geen menscheverering? Wordt dikwijls onbewust, maar toch feitelijk niet God gemaakt tot een produkt van „menschen denken op grond van zijn ervaring”? Dr Hooykaas vraagt: „wat is de objectiviteit der Openbaring... tenzij deze subjectief wordt aanvaard”? Ik antwoord: zeer veel. In de Schrift lees ik ergens: het woord der prediking d.i. de objectieve openbaring, deed hun geen nut, omdat het met het geloof niet gemengd was. De hoorders trokken van de prediking geen voordeel. Maar daarmee had de openbaring haar objectiviteit niet ingeboet. Daarmee was ze niet waardeloos geworden. De openbaring is zelfverheerlijking Gods en dat zou zij blijven al werd zij door niemand aangenomen. Daarom gebod God één van Zijn profeten om te prediken „hetzij zij het hooren, hetzij zij het laten zullen”. De waarde der openbaring is niet afhankelijk van ons geloof. Zoo belijdt het de Calvinist. En hij trekt uit die belijdenis konsekwenties, welke hier niet behoeven uiteengezet. Bovendien, Dr Hooykaas kent geen openbaring buiten den mensch. Ik kan hier natuurlijk geen dogmatisch traktaat over de openbaring schrijven. Ik wil alleen opmerken, dat slechts in de openbaring buiten den mensch de verlossing van den gevallen mensch gelegen is. De zondige mensch is als instrument van die open-

baring, die tot zaligheid leidt, onbruikbaar geworden. Daarom heeft God Zijn eigen Zoon niet gespaard. Christus is voor ons het centrum van alle Zijns- en alle Kenopenbaring, welke ons heil bewerkt en ons omtrent dat heil bewustheid schenkt. Daarom kunnen we met het openbaringsbegrip van Dr Hooykaas niet instemmen. Het schakelt voor ons den Middelaar Gods uit.

Door zoo beginsel te stellen tegenover beginsel, zal Dr Hooykaas gevoelen, hoe weinig aanrakingspunten er zijn tusschen hem en ons. Dat is niet onze verkiezing. Dat mag niet geweten aan mindere vriendelijkheid van onze zijde. Maar ons beginsel noopt er ons toe. Er zijn nu eenmaal geen grooter antipoden dan Calvinisme en Humanisme.

Dr Hooykaas zal hieruit begrijpen, dat ons beginsel ons niet belet waardeering te koesteren voor zijn persoon. Onze Heiland ging ons daarin voor. Principieel stond Hij tegenover den rijken jongeling. En toch, zijn persoon beminde Hij. Zoo vinden ook wij onder onze principieele tegenstanders beminnelijke, sympathieke persoonlijkheden. Wij lijden er onder — en beschuldigen onszelf tevens, dat we dit veel te weinig doen — dat hun beginsel diametraal tegenover het onze staat. En in onze beste uren gaat ons gebed voor hen op, dat zij mochten gelooven wat wij gelooven, mochten genieten wat wij genieten.

Of er dan heelemaal niets is, wat we ook principieel in Dr Hooykaas en de zijnen waardeeren kunnen? Zeker, wij zien ook in hen werkingen van Gods algemeene genade. Ook komen die uit in hun geloofsbelijdenis. Die zijn saam te vatten in het woord: idealisme. In den strijd tegen het materialisme, dat zooveel zielen in onze dagen verdorren doet, willen we hen zelfs als bondgenooten begroeten.

Maar verder kunnen we tot onzen spijt niet gaan.

Indien dit kwantitatief is weer te geven, moeten we helaas herhalen: de vijf percent bereikt dit niet.

En nu Dr Hooykaas’ voorstel om gezamenlijk een brochure uit te geven, waarin hij tegenover mij rekenschap van gevoelens aflegt en mijn artikelen worden opgenomen.

Indien de beslissing hierover in de handen van de hoffelijkheid mocht worden gelegd, zou ik niet aarzelen in dit voorstel te treden. Ik ben er zeker van, dat Dr Hooykaas’ bijdrage door waardigheid van bestrijding zou uitmunten. Met zulk een opponent is het zelfs verleidelijk om in één brochure van gedachten te wisselen.

Evenwel komen nog andere motieven hierbij in aanmerking.

Vooreerst zouden mijn artikelen in zulk een uitgave niet passen. Zij zijn uitsluitend gericht tot Gereformeerden. Zij spreken hun taal. Bij een brochure, als Dr Hooykaas op het oog heeft, stel ik mij een geheel ander publiek voor. Ik zou dan ook een geheel nieuw opstel moeten leveren.

Daarenboven: van „pro en contra”-brochures verwacht ik heel weinig. De vroegere godadienst-gesprekken bleven veelal onvruchtbaar. De debatten, gelijk die gedurende enkele jaren in het gebouw der Vrije Gemeente te Amsterdam tusschen „Vrijzinnig Protestantisch” en „Orthodox” werden gevoerd, schoten hun doel voorbij. Ik vrees, dat dit ook met de door Dr Hooykaas voorgestelde brochure het geval zou zijn.

Veel nuttiger acht ik het, dat wie zich voor het modernisme interesseert „modernistische” werken raadpleegt, terwijl men het Calvinisme het best kan leeren kennen uit de standaardwerken, die het in den jongsten tijd in ons land heeft geschapen.

Hoezeer de uitnodiging van Dr Hooykaas door mij op prijs gesteld wordt, hij zal het mij ongetwijfeld ten goede houden, dat ik liever mijn krachten reserveer voor arbeid, die naar het mij voorkomt, overvloediger vrucht belooft.

HEPP.

— Corrigenda.

Doordat per abuis de drukproef van ons artikel „De mystieke faktor in de Calvinistische Wetenschap” naar Amsterdam is gezonden, konden wij geen korrekte aanbrengen. De zin is echter niet zoo geschaad, dat wij een lijst van verbeteringen hier afdrukken. Liever verwijzen wij naar de uitgave dezer rede, welke binnenkort verschijnt.

Een storende fout komt voort op bl. 316 van het vorige nummer van ons blad. In de eerste kolom, regel 6 van boven, moet in plaats van „Belijdeniskerk”, gelezen worden „Belijdende Kerk”.

HEPP.

UIT HET POLITIEKE EN SOCIALE LEVEN.

Partijen in de Partij.

Vóór de verkiezingen ware het niet raadzaam geweest dit onderwerp aan te snijden.

Verkiezingsinstrumenten zijn in den regel uiterst gevoelig.

Een kleinigheid is er slechts toe noodig afwijking te veroorzaken.

Zoo’n kleinigheid zou in een persdiscussie kunnen bestaan.

Daarom hadden wij vóór de verkiezingen niet de ver-

antwoordelij-

toom van a-

waarnemen.

Nu de v-

mag daarin

Vroegtijdi-

stellen tot

Voor onz-

andige mo-

wonde te l-

Daarom

een politie-

Onze opn-

Niemand

aansprakel-

Daarom

gebruiken.

De veron-

aan te bied-

kan hier a-

Wij spre-

De zaak

In het

werd getrac-

Christelijke

of meer v-

Zij, die

gedreven

oogenblik

Vooreerst

met de m-

de politiek

formeerde

En wij v-

om het eez-

met den w-

Door zie-

de Antireve-

sterk de a-

haar vleug-

willen doe-

Vervolger

de kiezersg-

formeerden.

De Hervor-

op hen, die

gen aanzoe-

vormd Ger-

Gereformee-

En deze

De Confe-

torisch of

Die aan

staan verde

Christelijk

Terwijl es-

tutionair st

Onder de

Antirevoluti

groep.

Waar nu

den en tot

roepen: dez

van Uw ke-

wekken, da

zondere ma

dan totnogt

Taktiek

Toch zijn

verkeerd is

Door die

wil men d

Partijen

dan de l-

de kerk.

Hebben e

de eerste a

Die parti

te rechtva

toonen.

Zij zullen

En dan

ketend.

Geen ver

hier.

Psycholog

Daarenbo

tjen in de

Heeft de

van Kuyp

niet te ver

te verlaten

De kerke

Dit is ni

De werk-

Artikel 3

meer dan

twistappel

Men ver

woorden, c

en uit te

waartoe d

Utrecht in

sijbhoeth.

Vooral d

lijst van d

trok in des

Hij liet

Kerken vij